

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Α.-Ι. Δ. ΜΕΤΑΞΑΣ, *Η ρητορική των ερειπίων*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2004, 80 σελ.

Στον κυρ' Δημητράκη Καμπούρογλου αποδίδεται η παλιά αθηναϊκή παράδοση για το βουβό κλάμα που τις σκοτεινές νύχτες ακούγεται στην Πλάκα, ψηλά από το κάστρο της Ακρόπολης. Προέρχεται από τις Καρυάτιδες, που θρηνούν την αρπαγμένη απ' τον Λόρδο Έλγιν και ξενιτεμένη αδελφή τους. Σήμερα πια ακούγεται από την ερειπωμένη οικεία «Μπενιζέλου» στην Πλάκα, ένα από τα δύο παλαιότερα σπίτια της Αθήνας, του οποίου εις δόξαν της αβελτηρίας της πολιτείας, κατέρρευσε πρόσφατα ο νότιος τοίχος. Είναι σαν να ακούμε την επίπληξη του διάσημου γάλλου ακαδημαϊκού ζωγράφου Ζαν Ενγκρ προς τον αρχιτέκτονα του Πολυτεχνείου Λύσανδρο Καυτανιζόγλου: «ακούω ότι εσείς οι Έλληνες δείχνετε πολύ αδιάφοροι για τη διατήρηση των αρχαίων μνημείων. Οι συμπατριώτες σου πρέπει να γνωρίζουν ότι αυτά τα θεϊκά κατάλοιπα του πολιτισμού μας δεν ανήκουν σε σας τους Έλληνες αλλά σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο». Αυτά τα «θεϊκά κατάλοιπα» μαζί με τα ιστορικά ερείπια όλων των ιστορικών εποχών συνθέτουν την ανεκτίμητη πολιτιστική κληρονομιά της χώρας.

Τα ερείπια εκφράζουν μια διπλή έννοια, πραγματική και μεταφορική. Μπορούν να δηλώνουν είτε υπολείμματα κατεστραμμένων ή κατεδαφισμένων από τη φύση ή από τον άνθρωπο κτιρίων, είτε φθορά, γήρανση, αποτυχία. Για αιώνες, τα ερειπωμένα κτίρια τροφοδοτούσαν νεότερα κτίσματα με δομικά υλικά. Η αφύπνιση της ιστορικής συνείδησης στην Αναγέννηση στρέφει το ενδιαφέρον στην αισθητική των ερειπίων. Πρώτοι οι ζωγράφοι του 16ου αιώνα είναι εκείνοι που ανακαλύπτουν την κρυφή τους γοητεία και τα εντάσσουν στη θεματολογία των πινάκων τους, είτε ως οπισθόχωρο είτε και ως κύριο θέμα. Ο «ρομαντισμός των ερειπίων» κορυφώνεται τον 18ο και κυρίως τον 19ο αιώνα με την ονειρική ατμόσφαιρα του Κάσπαρ Ντάβιντ Φρίντριχ. Στη λογοτεχνία εκείνης της εποχής, τα ερείπια αρχίζουν να αποκτούν και μιλιά. Ο Φάουστ του Γκαίτε ακούει τη φωνή των αρχαίων

αρχιτεκτονημάτων: «οι κολόνες και τα τρίγλυφα ηχούν. Νομίζω μάλιστα ότι όλος ο κόσμος τραγουδάει».

Δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι στη σημερινή εποχή τα ερείπια δεν μιλούν απλώς σε ώτα μη ακουόντων. Κραυγάζουν. Δεν κινδυνεύουν, όπως πολύ παλιά, από τη απόσπαση των δομικών τους υλικών, αλλά από την άγρια δομική εκμετάλλευση του εδάφους τους, από το οποίο πρέπει να εξαφανιστούν. Και όμως, οι τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα σηματοδοτούν την αντίδραση ενάντια στις αδηφάγες ορέξεις της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, όπως αυτή εκφράζεται με την κοντόφθαλμη πολιτική βούληση και την ευήθη διοικητική πρακτική. Τα αξιόλογα ερείπια ειδικότερα και την πολιτιστική κληρονομιά γενικότερα, ήρθαν για να προστατεύσουν, όσο επιτρέπει η σκληρή πραγματικότητα, τόσο τα άρθρα του καινοτόμου Συντάγματος του 1975 όσο, στη συνέχεια, και η πλούσια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Σε αυτή την ευαίσθητη συγκυρία έρχεται να εντείνει τις ανηυχίες και να προβληματίσει το επίκαιρο, περιεκτικό και ευσύννοπο πόνημα του Καθηγητή της Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γιάννη Μεταξά *Η ρητορική των ερειπίων*. Σε αυτό ο συγγραφέας προωθεί και εμβαθύνει τις αναζητήσεις προηγουμένης σχετικής μελέτης του *Η υφαρπαγή των μορφών, από την πολιτική ομιλία του κλασικισμού*, (βλ. και *Καθημερινή*, 27-3-2005) όπου αντιδιέστειλε, αφενός, το ακέραιο κλασικιστικό κτίριο με την πλήρη έκφρασή του και, αφετέρου, τη μερική αλλά κυρίως ερειποφανή απόδοσή του με την ελλειπτική έκφραση η οποία αποκαθίσταται στην αρτιότητα μόνο φανταστικά. Και ενώ το ακέραιο και κατά κανόνα κλασικιστικό κτίριο αμύνεται αποκλειστικά από μόνο του, ως άθικτο που είναι αφού η αντοχή του δεν έχει ακόμα αναλυθεί, το ερείπιο πρέπει να διασωθεί ως μνημειακό κατάλοιπο. Έτσι, το ερειπωμένο μνημείο δεν παραπέμπει μόνο στη δική του άθικτη εικόνα, αλλά και στην εξίσου άθικτη αναπαράσταση μιας ολόκληρης εποχής. Αυτές οι αιχμηρές επιστημονικές του συγγραφέα ωθούν στο ότι η κατάρρευση του προαναφερθέντος τοίχου της οικείας «Μπενιζέλου» σημαίνει, κατ' αναλογία, την κατεδάφιση μιας εποχής.

Ο συγγραφέας, ενδεδυμένος με διακλαδικά εργαλεία της πολιτικής επιστήμης, παρουσιάζει ανάγλυφα την αγωνία των μαρτυρικών καταθέσεων του παρελθόντος και οδηγεί τον αναγνώστη να αφουγκραστεί τη σημερινή φωνή των ερειπίων.

Δείγμα της επιστημονικής πληρότητας του εξαιρετικά πολύπλευρου και βαθυστόχαστου κειμένου αποτελεί, εκτός της εκτεταμένης πρόσφατης βι-

βλιογραφίας γύρω από τα ερείπια, η εντυπωσιακή πρωτότυπη θεματική χρησιμοποίηση, σύμφωνα με τον λεπτομερή κατάλογο, 194 σημειωτικών όρων καθώς και όρων οι οποίοι «παρακρατήθηκαν» από κείμενα άλλων συγγραφέων και παραπέμπουν σε φαινόμενα και διαδικασίες που αφορούν κρίσιμα ζητήματα κοινωνικής ευθύνης της χωροταξικής και αισθητικής πολεοδομικής τάξης.

Ο συμπυκνωμένος περίπλους του Γιάννη Μεταξά στο εννοιολογικό και ιστορικό πέλαγος των ερειπίων, καταλήγει σε μία δεινή διαπίστωση, συνάμα δε και προτροπή για αντίδραση: «ερείπια [...] κινδυνεύουν πια να μην υπάρχουν. Ορισμένα μέσα καταστροφής είναι τόσο εξουθενωτικά, που ερείπια δεν αφήνουν».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΚΡΥΔΗΜΗΤΡΗΣ, *Το κράτος των πολιτών. Προβλήματα μεταρρύθμισης και εκσυγχρονισμού*, πρόλογος: Δημήτρης Δημητράκος, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2006, 388 σελ.

Στη χώρα μας, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών προβάλλεται είτε ως το κρυφό πρόσωπο της άρνησης της λαϊκής κυριαρχίας και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, είτε ως το θαυματουργό φάρμακο για την υπέρβαση εγγενών αδυναμιών που αντανακλώνται στη λειτουργία των κρατικών μηχανισμών. Σύμφωνα, όμως, με την ανάλυση του Αντώνη Μακρυδημήτρη, καθηγητή της Διοικητικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, πολλές από τις ασθένειες του κράτους παράγονται από την ίδια την αδυναμία της κοινωνίας των πολιτών.

Ενώ η διάγνωση του κρατισμού στον τρόπο λειτουργίας του δημόσιου χώρου είναι προφανής αλλά, ταυτόχρονα, περιορισμένης αναλυτικής εμβέλειας, δεν είναι εξίσου προφανές πως η στήριξη σε κάθε κοινωνία των πολιτών είναι το πιο αποτελεσματικό μέσο για την υπέρβαση του κρατισμού. Εκτός και αν είμαστε οπαδοί της ομοιοπαθητικής. Πολλές νεοφώτιστες, επιπόλαιες και κατά βάθος απολίτικες αντιλήψεις για την κοινωνία των πολιτών έχουν μάλλον μια τάση υποστήριξης αυτής της ομοιοπαθητικής μεθόδου.

Το βιβλίο του Μακρυδημήτρη ξεφεύγει από αυτές τις πεπατημένες αναλύσεις. Σε αυτό ξεχωρίζει η μέθοδος την οποία χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να προσεγγίσει τη σχέση κράτους και κοινωνίας των πολιτών, σύμφωνα